

Ole Rømer

i kongens og videnskabens tjeneste

Anmeldt af Carl-Erik Sølberg, cesoelberg@webspeed.dk

I den moderne forskningsverden er kravet til forskeren "Skriv artikler eller forsvind". Heldigvis var der i gamle dage en anden mulighed for at overleve: nemlig at frembringe ting og sager, som mæceen satte pris på. Uden den kattelem havde Ole Rømers dage som naturvidenskabsmand hurtigt været talte.

Han kom i mesterlære hos Rasmus Bartholin, hvor han først tilberedte Tycho Brahes måledata til publikation, hvilket dog først skete i 1911. Altså ingen offentliggørelse fra hans side, men han blev selv indfanget af Urania. Og mere end det; han fortsatte Tychos anstrengelser med at måle stjerneparallaxen; det afgørende "bevis" på det kopernikanske verdensbillede rigtighed. Han skulle dog først lige hjælpe Jean Picard med at fastlægge Hvens bredde- og længdegrad, hvor den sidste koordinat involverede observationer af Jupitermånen Io's forsvinden og tilsynekomst. Et arbejde han fortsatte i Paris under Giovanni Cassanis ledelse. Hans omhu aflørede lysets tøyen: »*le retardation de la lumière*«. Som akademisekretæren senere skrev i *le Journal des Sçavans*, så målte han en forlænget omløbstid, når Jorden fjernede sig fra Jupiter og en forkortet, når Jorden nærmede sig. Det viste sig yderligere, at den akkumulerede forsinkelse over et halvt år svarede til lysets løbetid over en jordbanediameter. Ifølge Rømer udbredte lyset sig altså med en endelig hastighed.

Tænk, at løsningen af et praktisk navigationsproblem kunne forårsage et så skelsættende grundvidenskabeligt spin-off. Sideløbende med dette arbejde var han hoflærer for Solkongens ældste søn, fremstillede planetmaskiner, anlagde vandforsyning til Versailles's parker. Hans planetmaskiners gang blev væsentligt

forbedret takket være hans epicykloide tandhjul, og temperaturens indflydelse på pendulure og gradskalaer kunne korrigeres på grundlag af aflæsninger på hans egne termometre.

Rundt om mennesket Rømer

Danmarks nye konge, Frederik IV, havde brug for en mand med sådanne færdigheder og hjemkaldte ham til et professorat ved universitetet, hvor han forestod astronomiundervisningen, tranlampebelysningen af København, opmålingen af de største landeveje, kalenderskift, dommerembede, politimesterhvervet og i sin fritid foretog han observationer med eget passageinstrument fra privaten i Store Kannikestræde og siden med en meridiankreds fra landobservatoriet Tusculanum. Dette instrument var datidens mest nøjagtige til bestemmelse af stjernepositioner. Det indtog altså den samme stilling, som Tychos instrumenter havde indtaget hundrede år før. Men stjerneparallaxen kunne han stadig ikke observere! Der skulle gå omtrent halvanden hundrede år, før det lykkedes for Friedrich Bessel. Meridiankredsen gik desværre i glemmebogen i hundrede år, hvilket Bessel beklagede, idet han netop fremhævede instrumentets usædvanlig store nøjagtighed grundet dens 360°-gradskala, der under gunstige omstændigheder tillod dobbeltobservation af cirkumpolare stjerner. Rømer udgav stadig intet!

I sandhed var *Ole Rømer i kongens og videnskabens tjeneste*. Og bogen af samme navn beskriver denne tjeneste med stor detalrigdom i nitten udførlige kapitler. Hvert kapitel er opbygget som en artikel skrevet af hver sin fagkyndige på hvert sit område og repræsenterende adskillige videnskaber: historie, filologi, matema-

tik, fysik og astronomi. På denne måde kommer vi hele vejen rundt om mennesket Ole Rømer, hans familie- og dagligliv samt de videnskabelige resultater. Bogen er skrevet med understregning af "den gode historie" og Rømers betydning i europæisk sammenhæng accentueres af udenlandske forfattere, der optræder et tysk, engelsk og fransk bidrag. Dog alle oversat fra originalsproget.

Stærk anbefalelsesværdig

De mange bidrag og deres utallige detaljer fik mig i første omgang til at overse, at den meget berømte artikel i *le Journal des Sçavans* fra 1676 med den rette og originale forklaring ikke angives, tværtimod "forklares" de varierende omløbstider med de varierende afstande mellem Jupiter og Jorden. Ja, selv Cassini citeres for at hævde dette og ikke, at årsagen er den relative hastighed målt langs forbindelseslinjen mellem de to planeter. Ikke underligt, at den falske forklaring er yderst udbredt! En skønhedsplet i oversættelsen af den franske artikel er, at ordet "la propagation" oversættes med det danske "spredning", når det rettelig burde hedde "udbredelse"; ordbogen foreslår begge. Heldigvis var den franske originaltekst gengivet i fodnoterne. En sproglig korrekt oversættelse vil sommetider vinde i klarhed ved en gennemlæsning foretaget af en fagkyndig.

Efter dette hjertesuk vil jeg straks understrege, at jeg finder bogen stærkt anbefalelsesværdig. Dens udførlige ordliste, referencer og register er yderligere et plus.

Bogdata: Jakob Danneskiold-Samsøe, Per Friedrichsen og Karin Tybjerg (red): Ole Rømer – I kongens og videnskabens tjeneste. Aarhus Universitetsforlag 2011. 392 sider, 349,95 kr. ■

Atlas over danske ferskvandsfisk
Denne moppedreng af en bog på 700 sider er resultat af et forskningsprojekt påbegyndt i 2006, og er et samarbejde mellem forskere fra Statens Naturhistoriske Museum og DTU Aqua. Atlas over danske ferskvandsfisk er det mest omfattende værk af sin art, der nogen sinde er udgivet.

Foruden arternes udbredelse på verdensplan og i Danmark, beskrives i detaljer en lang række aspekter af deres biologi, herunder systematik, udseende, levevis, reproduktion, fødevalg, økologi og sygdomme. Også arternes forvaltning og udnyttelse, i form af fiskeri eller på anden måde, er grundigt omtalt i historisk perspektiv.

Henrik Carl & Peter Rask Møller (red): *Atlas over danske ferskvandsfisk*. Statens Naturhistoriske Museum, 2012. 700 sider, 399,- kr.

Hvordan styres videnssamfundet?
I denne bog giver 16 forskere inden for videnskabsteori, økonomi, samfundsvidenskab, organisation og ledelse deres bud på, hvordan politiske og videnskabelige institutioner kan og bør styres i et moderne videnssamfund. Bidragsyderne undersøger bl.a. de farer, der lurar, når styring bliver til overstyring, og når vidensledelse bliver til talgymnastik, evaluering og dokumentation.

Jan Faye og David Butz Pedersen (red): *Hvordan styres videnssamfundet? Nyt fra Samfundsvidenskaberne 2012*. 400 sider, 398,- kr.